

Gorbačov v Brežněvově objetí

ZDENĚK MLYNÁŘ

Téměř všichni západní korespondenti širili z Prahy nepravdivou zprávu: Gorbačov s Husákem se údajně neobjímali a nelíbalí. Viděl jsem na vlastní oči v československé televizi, že tento rituál proběhl jako jindy. Bylo to však možné přehlédnout, protože objetí i polibky byly zastíněny těly mimoběžně početné policejní ochrany.

Podobně zastřeno shlukem slov zůstalo i to, že Michail Gorbačov byl během své návštěvy v Československu výrazněji než jindy zatížen a spoután nepříjemným dědictvím po Brežněvovi. Nejenom Husák, ale sám mrtvý Brežněv ho tu držel po tři dny v dusivém objetí.

To nemění nic na tom, že Gorbačov hraje historickou roli mimořádně pozitivního významu. Podpora jeho politiky je preferencí číslo jedna pro všechny, komu jde o pozitivní vývoj nejenom v SSSR, ale v celém dnešním světě. Stojím v tomto smyslu bezvýhradně za Gorbačovovou politikou dnes stejně jako na jejím počátku. Právě proto však nemohu a nechci zastírat ani meze, na které tato politika při pražské návštěvě narazila.

Všichni jsou pro reformu

V průběhu návštěvy bylo okázale potvrzeno to, co se ve skutečnosti dosáhlo už těsně před návštěvou: vedení KSC se jednomyslně přihlásilo k re-

formní politice KSSS. Dá se říci, že nepřímými slovy vyhlásilo tuto politiku i za svou vlastní.

Lze mít samozřejmě pochybnosti, zda to mohou myslet upřímně lidé, kteří téměř dvacet let všechny pokusy o reformy tvrdě potlačují. Ale to není rozhodující v současné situaci. Rozhodující je, že nyní i v Československu se myšlenka o nutnosti změn po dvaceti letech znovu stala oficiální politickou linií. Jaké změny, v jakém tempu, v jakém pořadí a v jakých souvislostech to mají být — o tom se bude teprve jednat. Síly nakloněné reformám budou nutně musit svádět tuhé boje s jejich protivníky. Bude to v Československu zvláště svízelné, protože reformní síly tu byly po léta pronásledovány tak jako v žádné sousední zemi. Dnes však už jde o konflikt, který proboují nové generace, nikoli reformátoři z doby před dvaceti léty. A tyto nové generace mají teď novou situaci: i vedení KSC — byť i často proti své vůli — bude svou vlastní praxí nadále musit měřit stejnými požadavky, jaké dnes platí v politice SSSR.

To není sice ideální stav, ale je to nebetyčný rozdíl proti roku 1984 — a velký rozdíl i proti situaci ještě před několika měsíci. Je to porážka sil, které chtěly pro Československo vyhlásit jiná měřítka než pro SSSR a spojovaly reformní politiku stále se zdvíženým prstem varujícím před možnou „kontrarevolucí“.

Je tu samozřejmě řada rozdílů oproti současné situaci v SSSR. Zatímco tam se otevřeně hovoří o reformní politice jako o procesu konfliktním a o nutném boji proti odpůrcům reformy, v Praze je všechno jednomyslné a tedy i málo přesvědčivé. Zatímco v SSSR je východiskem kritická analýza Brežněvovy éry, v Československu jako by po roce 1969 nebylo nic, co vyžaduje zásadní kritiku. V SSSR novou politiku provádí nové vedení strany i státu; v Praze se nikdo v hlavních politických funkcích nevyměnil od roku 1970 a novou politiku chtějí dělat ti, kdo se doposud „osvědčovali“ v politice zcela protichůdného obsahu.

Všechny tyto absurdity jsou skutečností — ale právě proto se začínou stále více dostávat do rozporu s novou oficiální linií KSC, pro niž je reforma v SSSR uznávaným vzorem. Vše ostatní je otázka času. Nelze dnes ještě říci, kolika měsíců bude třeba k tomu, aby se uvnitř KSC vytvořila situace podobná sovětské z roku 1985. Ale že k tomu dojde — a to až do personálních důsledků — je nutné, pokud se v SSSR udrží a bude dále rozvíjet Gorbačovova reformní politika.

Husák, Bilak a mnozí další ve vedení KSC jsou samozřejmě postavami minulosti a ne budoucnosti, jsou to figurky z jiné hry. Jsou však nyní — poté, co se sami přihlásili k nové sovětské politice — nuceni sehrát ještě krátkou mezihru, po níž teprve začne další, nové představení.

Proč tolik opatrnosti?

Zdá se, že sovětské vedení pro Československo — a možná i pro ostatní evropské státy sovětského bloku — zvolilo cestu, která se mu jeví nejméně riskantní. Je to vlastně jakési opakování trapného sovětského vývoje před rokem 1985: čeká se, že hlavní představitelé staré politiky odstraní ze scény biologické zákony. Přímý tlak na personální změny ze sovětské strany se užívá jenom v případě zcela mimořádných obtíží — jako v Afghánistánu či ve Vietnamu, ale ne v evropských státech bloku. Tady je pomoc reformní politice hlavně nepřímá: sovětský vzor.

Myslím, že rozhodujícím faktorem při tom jsou obavy sovětského vedení — nebo alespoň jeho většiny — z toho, aby nedošlo k destabilizaci sovětského bloku. Tzv. „události“ v Polsku a Maďarsku roku 1956 a také v Československu 1968 působí jako strašák. Není to zcela bezdůvodné.

Gorbačovova nová politika má zatím co dělat se silnými proudy odporu uvnitř SSSR. Tento odpor poslední dobou na jedné straně Gorbačova viditelně radikalizoval, na druhé straně ho ale musil učinit i obezřetnějším. V zahraniční politice se jeho mimořádně smělá, ale zároveň velice riskantní iniciativa, která si neklade za cíl nic menšího než změnit celková „pravidla hry“ v současném světě tak, aby zmizela zátěž závodů ve zbrojení a při tom zůstala zachována velmocenská role SSSR, nesetkávat zatím s potřebnými úspěchy. Svého cíle nemůže Gorbačov dosáhnout bez spolupráce Zá-

padu, která však zatím ze strany rozhodujících vládnoucích kruhů chybí. Návštěva Margaret Thatcherové v Moskvě těsně před Gorbačovovým odletem do Prahy to znovu ukázala. Pokud jde o Čínu, rozhodující změnu ve vztazích k SSSR se zatím také nepodařilo dosáhnout. Vnitřní vývoj v Číně pak v posledních měsících rozhodně nedává oporu těm sovětským silám, které by počítaly s politickými reformami a demokratizací. Všechno nabádá spíše k opatrnosti.

Riskovat v těchto podmínkách ještě konflikty uvnitř sovětského bloku v Evropě — kde beztak existuje potenciálně výbušná situace v Polsku a zvláštní autonomie protireformního Rumunska — by mohlo znamenat riskovat osud reformy v samotném SSSR. Aliance jejich odpůrců, která se zatím nemůže vytvořit, by mohla opravdu vzniknout jako velice vážná protisíla.

Paradoxně tak dochází k tomu, že právě vedení tak jednoznačně po léta závislé na milosti Moskvy jako je vedení KSC, má náhle možnost pocítit svou vlastní cenu pro Moskvu. Podpora Gorbačova právě z Prahy je za této situace významná především jako viditelná průrva ve frontě potenciálních konzervativních protivníků nové sovětské politiky.

Gorbačov tu vězí v tíživém Brežněvově objeti. Ale nemůže si pomoci, dědictví má vždy i nepřijemné stránky.

Mrtvola ve sklepe

Mrtvola „pražského jara“, zardoušeného jak sovětskými tanky, tak Husákovým vedením KSC, leží dodnes ve sklepe nejenom na Hradčanech, ale i v Kremlu. Z toho se donedávna snažil těžit Vasil Bilak: domáhal se bezvýhradné podpory z Moskvy pro svou vlastní politiku ve jménu zásady, že tato mrtvola ve sklepe je přece dodnes nejdůležitější skutečností. Nakonec však přece jen neměl úspěch.

Gorbačov a současné sovětské vedení není totiž už spolupachatelem, nenese odpovědnost za intervenci v srpnu 1968. Odehrálo se to všechno před dvaceti léty a je to tedy už historie. Nabízi se proto možnost zacházet s tímto nepřijemným Brežněvovým dědictvím jako s historií. „Pražské jaro“ je zásadně možno začít objektivně historicky analyzovat, posuzovat tuto dobu i její aktéry bez ideologicko-politických vášní. Tehdejší myšlenky a koncepce, které bezesporu patří do historie pokusů o reformy zdokonalování systémů sovětského typu, je nutno dovolit zkoumat a hodnotit, říci, co na nich bylo dobré a nutné — a případně co a proč bylo chybné.

To není politicky nemožné a je to v zásadním souladu s dnešní reformní politikou v SSSR, s jejím přístupem k sovětským dějinám. Neznamená to hledat praktické východisko z dnešní situace v CSSR v návratu politické garnitury z roku 1968. Většina těchto lidí je už v penzijním věku, mnozí nežijí, část jich rezignovala. Po dvaceti letech není v historii nikdy možné hledat východisko v návratu

k nějakému bodu, který už existuje jenom v paměti společnosti, ale ne v realitě. Zároveň však není v Československu možný pozitivní politický vývoj v duchu dnešní sovětské politiky, dokud je mrtvola ve sklepech.

Při své návštěvě našel Gorbačov v zásadě východisko, které do budoucna podobný postup nevylučuje. V žádném svém oficiálním vystoupení se o roku 1968 nezminil. Také z československé strany nepadlo v jeho přítomnosti o tom slovo. Mrtvola tím sice ze sklepa nezmizela, ale budoucnost není zablokována.

Nevíme samozřejmě, o čem a jak se mluvilo za zavřenými dveřmi při schůzce s československým vedením. Těžko lze předpokládat, že nedošlo k žádným rozporům (a to nejenom o roce 1968).

Celkově je však spíše pravděpodobné, že i za zavřenými dveřmi dosáhl Gorbačov nějaké dohody o tom, jak se vývoj v Československu bude dále ubírat — a to ne proti jeho politice.

Gorbačovovy omyly

Téměř vše, co Gorbačov v Československu dělal a říkal, lze pochopit z hlediska těch složitých, rozporných a choulostivých podmínek, za kterých návštěva probíhala. Způsob přípravy této návštěvy nasvědčoval tomu, že o některých otázkách se diskutovalo za zavřenými dveřmi také v Moskvě. Bylo to znát i na referátu, který Gorbačov v Praze přednesl: byl neosobnější než většina jeho jiných projevů, obsahoval soubor už jinde řečených a schválených formulací, často na úkor živosti textu i jeho stylu. Obsahem připomínal spíše referáty z loňského roku než z letošního ledna.

V pražské řeči chyběla jak kritická analýza příčin stagnace, spočívajících v představách o socialismu z let třicátých a čtyřicátých (ze Stalinových časů), tak také důraz na skutečnost, že bez demokracie není možno dosáhnout ani hospodářských cílů. Ale to všechno, jak už řečeno, lze pochopit. Alespoň ve dvou konkrétních otázkách však pronesl Gorbačov výroky, které musí vzbudit kritiku a které byly podle mého názoru i z hlediska zájmů jeho politiky chybou.

Tak v náhodném rozhovoru se studenty na pražské ulici mluvil o tom, jak byl roku 1969 v Praze a viděl, jak obtížná to byla situace. Pro ilustraci svého tvrzení pak uvedl: „V Československu bylo sedmnáct mládežnických organizací, zkrátka zmatek, stejně jako ve vědomí mladých lidí.“ To řekl týž politik, který před třemi měsíci prohlásil: Potřebujeme demokracii jako vzduch k dýchání. Nemyslím, že tím získal na důvěryhodnosti, a to nejenom u československé mládeže.

Gorbačov chce do roku 2000 udělat ze Sovětského svazu moderní zemi, opřenou o techniku budoucího tisíciletí. To předpokládá stav, kdy například statisíce mladých lidí mají domácí kompjútry a tím i možnost získávat a vyměňovat si libovolně množství

informací — mimo jiné si také samostatně tisknout libovolné texty. Nebude to podstatnější změna než existence sedmnácti mládežnických organizací? Nevznikne z toho „zkrátka zmatek“ ve vědomí mladých lidí? Co kdyby někdo ve snaze ochránit mládež před takovým „zmatkem“ poslal proti „politice přestavby“ tanky?

Vážnější je ale druhá chyba, kterou Gorbačov v Československu udělal opakovaně. Několikrát nabádal své posluchače, aby byli hrdi na úspěchy politiky KSC po roce 1969. Říkal jim, že Československo má především úspěchy, patří mezi nejvyspělejší země, má vysokou životní úroveň.

Chyba je v tom, že tu Gorbačov měří československou realitu sovětským metrem. Životní úroveň je jistě vyšší než v SSSR, na sovětského turistu dělá Československo dojem špičkové vyvinuté země. Ale ve skutečnosti tomu tak není: československá ekonomika se prokazatelně nevyvíjí působením intenzivních faktorů, naopak, je jí právě od roku 1969 vnucován extenzivní růst se všemi neblahými důsledky. Technologie děsivě zastarává, životní úroveň stagnuje. Kdyby bylo Československo mohlo jít vlastní specifickou cestou socialistického vývoje (jak po roce 1948 tak po roce 1968), musilo by dnes být ekonomicky srovnatelné např. se Skandinávií, a ne s Ruskem. To lidé v Československu vědí a nikdo jim nenamluví opak.

Gorbačov tu navíc vyvolal dojem, že některé jevy, které u sebe doma vidí a ostře kritizuje, v zahraničním balení buď nevnímá, nebo z nějakého důvodu nekritizuje. Československé balení typických rysů Brežněvovy éry — stagnaci, korupci, zastírání skutečnosti a lživé přikrašlování, rozpor mezi slovy a činy politiků, morální rozklad — to všechno jako by nevnímá. Lidem, kteří pod tíhou toho všeho žijí a do Gorbačova vkládají naději, že se to změní — těmto lidem říká: podívejte se na úspěchy vaší strany a vlády.

Politiku po roce 1969 si československý lid nezvolil dobrovolně, byla mu vnucena Brežněvovým vedením KSSS. Negativní rysy brežněvismu, které Gorbačov správně vidí v SSSR, jsou tedy do Československa, zčásti násilím, přeneseny. Ačkoli sám za to nenese odpovědnost, nemůže se vyhnout povinnosti aktivně pomáhat tomu, aby to vše bylo překonáno, aby se realizovaly pošlapané zásady suverenity a respektování zvláštních podmínek Československa. Kdy a jak je to prakticky možné — to má Gorbačov jako Brežněvův dědic právo posoudit sám, nikdo mu v tomto směru nic nemůže předepisovat. Ale nechce-li se dopustit vážných politických chyb, nemůže se tvářit, jako by vše bylo v naprostém pořádku a politika po roce 1969 zasluhovala jen chválu.

V letech po roce 1969 bylo v Československu systematicky a krutě pronásledováno všechno, za co dnes Gorbačov v SSSR bojuje: tvůrčí a kritické myšlení, aktivita každého jednotlivce bez čekání na pokyny shora, kulturní a vědecká tvorba, čestnost, otevřenost, schopnost stát za svým přesvědčením. Kdyby Michail Gorbačov jen jednu ze svých dneš-

nich myšlenek o nutnosti reformy a demokratizace hájil roku 1970 v Československu, byl by za to vyloučen z KSČ a dělal by dnes někde topiče nebo nádeníka, bez ohledu na své komunistické přesvědčení a vysokoškolské vzdělání. To není nadsázka, ale reálný osud desítek tisíc lidí v Československu. V SSSR Gorbačov po létech dovoluje vydávat díla dříve zakázaných, většinou už mrtvých spisovatelů. V Československu jsou však stovky autorů na indexu a nesmějí uveřejnit nic ani v umění, ani ve vědě nebo v publicistice prostě proto, že kdysi nebyli ochotni odvolat své přesvědčení, že systém představovaný Brežněvem vyžaduje reformy a de-

mokratizaci, nemá-li dojít k ohrožení jak socialismu, tak i prostého technicko-ekonomického vývoje.

Je možné, že o tom všem zatím z politických důvodů je i pro Gorbačova lépe mlčet. To by pochopili i ti, kdo jsou oběti politiky po roce 1969 v Československu. Ale vyzývat k tomu, aby tato politika byla požehnána — to je podpora dlouholeté lži a je to politicky chybné, ať už to dělá kdokoli a z jakýchkoli důvodů.

Napsáno 11. 4. 1987

Ekvilibristické cviky pražského vedení

OTA ŠIK

Tak se vedení KSČ po delším zápase přece jen vyslovilo pro nový kurs nastoupený v Sovětském svazu Michailem Gorbačovem. I při veškeré nechuti a odporu řady členů předsednictva nebylo možné se stavět proti Gorbačovově politice. Do omrzení opakovaná zaklínání „SSSR náš vzor“ a „Se Sovětským svazem na věčné časy“ se nedala při změně sovětské politiky šmahem hodit přes palubu.

Zároveň ale demonstroval Husák ve svém referátě na zasedání ústředního výboru, jaký ekvilibristický cvik musí československé vedení provést, aby se sice přihlásilo k demokratizaci žádané Gorbačovem, ale za žádnou cenu nerehabilitovalo reformní snahy šedesátých let. Tehdejší stoupenci reformy byli prohlášeni za nepřátele socialismu, zrádce a neosoby, a dnešní stranické vedení se vyšplhalo nahoru jejich likvidací. A že by toto vedení teď mělo podniknout kroky, které kdysi tak ostře odsoudilo jako revizionistické?

Co chtěli nositelé československé reformy šedesátých let? Vždyť šlo právě o ty problémy, jež se dnes pokouší řešit Gorbačov — až na to, že jejich řešení bylo v Československu uznáno za nezbytné už daleko dřív. Šlo o

- vzestup ekonomické aktivity překonáním byrokratického poručnickování podniků, a o jejich motivaci k co nejrentabilnější výrobě odpovídající potřebě;
- intenzifikaci výroby pomocí moderní techniky, inovace sortimentu a všestranně kvalitativního rozvoje výrobních sil;

- demokratizaci ve straně i mimo ni, aby schopnější a reformám naklonění lidé měli přístup ke všem vedoucím pozicím;
- prosazení „glasnosti“ v celé informační oblasti, aby se občanům dostalo pravdivých informací i o záporných společenských jevech;
- podněcení svobodné diskuse a konfrontace názorů ve sdělovacích prostředcích, aby se veřejně uplatnily i protichůdné názory na jakoukoli otázku vývoje;
- a uvolnění kulturního rozvoje, při oproštění umělecké činnosti od tupé, byrokratické cenzury.

Všechny tyto požadavky odpovídají dnešním požadavkům Gorbačovovým; jejich částečné uplatnění v jarních měsících roku 1968 vyvolalo mimořádný vzestup ekonomické iniciativy i politické aktivity a zainteresovanosti v širokých vrstvách obyvatelstva. Stejně jako dnes v Sovětském svazu však v tehdejší Československu silil odpor dogmatických a byrokratických sil proti reformnímu vývoji. Zvláště ti funkcionáři, kteří se v minulosti „vyznamenali“ svým dogmatismem, represivním administrativním, svou zkorumpovaností a úplným odcižením od lidu, a kteří cítili, že v průběhu demokratizace přijdou o své pozice a výsady, rozpoutali pomlouvačné tažení proti stoupencům reformy. Počali je obviňovat z antisocialistického revizionismu a vystupňovali tuto kampaň až k tvrzením o „přípravě kontrarevoluce“.

Podstatný rozdíl mezi tehdejším stavem a dnešním protireformním odporem byrokratických a